

УДК 375.5.018.32–056.262(477.54)“1944/1945”

О. М. Устименко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**ХАРКІВСЬКА НЕПОВНА СЕРЕДНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ
№ 71 ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА ДЛЯ СЛІПИХ ДІТЕЙ
У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945 рр.)**

У статті аналізується передокупаційна історія школи-інтернату № 71, зокрема причини, які зумовили провал евакуаційних заходів, вивчається контраверсійна постать одного з директорів інтернату – О. О. Уткіна. Досліджується діяльність інтернату за часів окупаційного лихоліття і в перші роки після визволення міста Харкова. У роботі зроблено висновки про об'єктивність причин зриву евакуації, частково реабілітовано діяльність О. О. Уткіна, обґрунтовано провідну роль персоналу в мінімізації втрат навчального закладу.

Ключові слова: школа-інтернат, незрячі, Харків, окупація, директори.

В статье анализируется предокупационная история школы-интерната № 71, в частности причины, которые обусловили провал эвакуационных мероприятий, изучается контраверсионная фигура одного из директоров интерната – А. А. Уткина. Исследуется деятельность интерната во время оккупационного лихолетья и в первые годы после освобождения города Харькова. В работе сделан вывод об объективности причин срыва эвакуации, частично реабилитирована деятельность А. А. Уткина, обоснована ведущая роль персонала в минимизации потерь учебного заведения.

Ключевые слова: школа-интернат, незрячие, Харьков, оккупация, директора.

This paper is devoted to an analysis of preoccupation history of the boarding school № 71, in particular, to the reasons which led to the failure of evacuational measures, the contradictional figure of A. A. Utkin, who was one of the directors of boarding school, has been researched. The activity of the boarding school during the hard times and the first years after the liberation of Kharkiv city was investigated. The conclusion has been done that the reasons of the failure of the evacuation had been objective. Activity of A. A. Utkin was partially rehabilitated, the leading role of the staff in minimizing of loses of the educational institution was justified.

Key words: boarding school, blind, Kharkiv, occupation, directors.

Дослідження історії Харківської неповно-середньої школи-інтернату №71 імені В. Г. Короленка для сліпих дітей у роки Другої світової війни (1939-1945 рр.) є досить актуальною проблемою, оскільки спеціальних наукових досліджень з цієї теми нема, існує лише декілька фрагментарних напрацювань науково-публіцистичного характеру. Вивчення історії Харківської неповно-середньої школи-інтернату №71 для сліпих дітей у зазначений період є також важливим у контексті вивчення історії Харкова в роки нацистської окупації. Крім того, вивчення історії діяльності цього навчального закладу в роки окупації є важливим у плані дослідження найсуперечливішого та найзаангажованішого періоду історії школи-інтернату. Саме в цей час директором досліджуваної установи працював О. О. Уткін, якого після визволення Харкова було заарештовано органами НКДБ по звинуваченню у співпраці з окупантами та у зраді батьківщини й репресовано. Дане дослідження є спробою не стільки реабілітації суперечливої постаті О. О. Уткіна, скільки нового погляду на його діяльність на посаді директора та оцінювання його вчинків.

Слід зазначити, що значна кількість робіт з історії Харківської школи-інтернату № 71 публікувалася у спеціальному рельєфно-крапковому журналі «Заклик». Протягом всього радянського періоду в цьому журналі час від часу з'являлися статті й про 71-шу школу-інтернат, де висвітлювалися різні моменти з життя школи-інтернату, а саме: досягнення вихованців у спорті, навчанні, трудовому вихованні, діяльності гуртків, у грі духового оркестру та життя незрячих при УТОСі (Українському товаристві сліпих) тощо. Але ці статті не були науковими, а швидше

© Устименко О. М., 2013

науково-популярними і писалися учнями або вчителями подібних шкіл-інтернатів, тому викладений у них матеріал був досить поверховим.

Не можна не згадати роботу М. П. Морозової «Історія Харківської середньої школи-інтернату для слепих дітей імені В. Г. Короленка», у якій охоплюється період історії Харківської школи-інтернату №71 від моменту виникнення і до кінця 80-х років ХХ ст. Але ця робота написана в науково-популярному, а не в науковому стилі. Хоча зазначене дослідження є достатньо інформативним, автор висвітлює події дуже заідеологізовано і зовсім не здійснює аналіз викладеного матеріалу [3].

Для кращого розуміння страшних подій пов'язаних із боями за Харків, історією окупації Харкова та її наслідків, визволення міста від нацистських загарбників та взагалі історією Харкова часів Другої світової війни, варто ознайомитися з працями В. К. Вахняніна, О. І. Подопрігори, І. Б. Міщанського, А. В. Скоробогатова [1; 2; 4; 5].

Наукова новизна даного дослідження теж не викликає ані найменшого сумніву тому, що жодної комплексної спеціальної наукової праці, присвяченої історії Харківської середньої школи-інтернату №71 для сліпих дітей у роки Другої світової війни, на сьогодні немає.

Завданнями статті є вивчення до окупаційної історії Харківської школи-інтернату №71 для сліпих дітей та причин, які завадили евакуювати її у тил; аналіз діяльності найсуперечливішої постаті в історії 71-ї школи-інтернату – директора О. О. Уткіна; дослідження діяльності закладу за часів нацистської окупації Харкова; розглянути роботу установи в перші роки після звільнення міста (повсякдення учнів, навчання та виховання, позакласна робота, матеріально-технічна база школи-інтернату).

Автор статті використав широке коло джерел, більшість із яких неопубліковані та вперше вводяться до наукового обігу. Це діловодна документація, актові джерела, періодика.

Так, для написання дослідження вперше було задіяно нещодавно розсекречений фонд кримінальних справ архіву Служби Безпеки України – СБУ, в минулому – архіву НКДБ, а згодом – КДБ. Саме завдяки цьому архіву було досліджено карну справу директора О. О. Уткіна. Вивчення перебігу цієї справи пролило світло на багато моментів життя 71-ї школи-інтернату часів окупації Харкова в цілому та на діяльність її директора зокрема [9]. Також були задіяні матеріали з фондів Державного архіву Харківської області (ДАХО), а саме фонди Р-3858 та Р-4695 [10]. Ці архівні матеріали дозволили ретельно дослідити діяльність 71-ї школи-інтернату в останній передвоєнний – 1940-1941 рр. та два після окупаційні – 1943-1945 навчальні роки.

Використовувалась і мемуарна література, яка у повному обсязі міститься у фондах музею навчально-виховного комплексу імені В. Г. Короленка – МНВКІК. Вона представлена спогадами випускників та співробітників 71-ї школи-інтернату. Звісно, ці джерела є досить суб'єктивними, у спогадах автори завжди перебувають у центрі подій, і, ясна річ, проблеми чи ситуації викладаються дещо суб'єктивно. Також тут є специфічний момент, – шрифт Брайля, який дуже погано зберігається протягом тривалого часу. Крапки просто зтираються і стають дуже погано розбірливими, а майже вся мемуарна література про 71-шу школу-інтернат була написана від руки таким шрифтом. З іншого боку, цей вид джерел є унікальним: тут зображується повсякденне життя учнів досліджуваної школи-інтернату з їх проблемами, радощами, переживаннями тощо [11].

Певну цінність мають епістолярні матеріали – листування між учнями 71-ї школи-інтернату, здійснюване під час канікул. Збереглися і деякі листи вчителів та вихователів. Такі листи мають велике інформативне навантаження, оскільки вчителі писали не тільки про власні проблеми, а й про проблеми школи-інтернату, описували різні цікаві випадки з повсякденного життя в школі-інтернаті. Ці листи також зберігаються у фондах МНВКІК. У цілому джерельна база цілком достатня для висвітлення теми.

У 1940-1941 навчальному році школа-інтернат розташовувалася в будинку по вулиці Карла Лібкнехта (Сумській), 55. Директором був П. І. Ніконков. У школі-інтернаті навчалася 170 учнів. Діти займали ціле крило будинку – 2-й і 3-й його поверхи. На першому поверсі працювали курси з підготовки вчителів-дефектологів та лікарсько-педагогічний кабінет відомого радянського дефектолога І. О. Соколянського [8, с. 185-189]. З боку вул. Данилевського був ще один вхід. Це

крило будинку відводилося під філіал клубу УТОС, в якому були організовані драматичний і шахово-шашковий гуртки.

У цей останній мирний навчальний рік шкільне життя було цікаве, багатогранне: у школі-інтернаті працювало багато гуртків: баяністів, ансамбль народних інструментів, драматичний. Особливо на все місто славився духовий оркестр, яким керував І. В. Слепцов. Оркестр в той час виступав у парку імені Горького, в саду Шевченка [7, с. 147]. Ідеологічному вихованню учнів школи-інтернату приділялась особлива увага: щоденно проводилося читання газет і раз на тиждень – політінформація. Раз на місяць виходив загальношкільний журнал «Шлях до соціалізму» і раз на тиждень – стінгазета «Шпилька».

У школі-інтернаті тоді працювали М. П. Новікова, вчитель математики, Є. Є. Єгорова, яка знала 8 іноземних мов, вона викладала російську мову, Н. В. Баглій – біолог, завуч школи-інтернату та В. В. Прживоровська і багато інших [11, Єгорова Є. Є. Спогади. Зошит 5].

У 1940 р. при школі-інтернаті розміщувалися трикотажні майстерні, де працювали учні. У цьому ж році на засіданні Харківського облвиконкому від 5 серпня 1940 р. було ухвалено рішення дозволити директору школи П. І. Ніконкову створити фонд директора за рахунок 2% відрахувань від планових накопичень у сумі 15,7 тис. крб. Директору школи-інтернату П. І. Ніконкову дозволялося витратити ці кошти з фонду директора відповідно до постанови УВК і РКК СРСР від 19 квітня 1936 р. Решту вільних коштів – за фінпланом виробничих майстерень у сумі 976,5 тис. крб. – на цьому ж засіданні виконкому було вирішено повернути на утримання школи-інтернату №71 для сліпих дітей [10, ф. Р-3858, оп. 2, спр. 211, арк. 17]. Облплану доручалося стежити за виконанням виробничої програми та щоквартально давати школі-інтернату виробничі завдання. Обсяг робіт, який проводили виробничі майстерні, був досить значний, що свідчить про вмотивованість учнів та їх значну кваліфікацію на роботі у трикотажних майстернях. Тут варто пам'ятати, що більшість учнів були повністю незрячими [10, Р-3858, оп. 2, спр. 211, арк. 18].

По закінченню наступного 1940-1941 навчального року у кінці травня значна частина дітей роз'їхалася на літній відпочинок по домівках. У школі-інтернаті залишилося лише 35 дітей-сиріт. Планувалося вивезти їх за місто на дачу. На перше вересня в школі-інтернаті була 41 дитина – 35 незрячих та 6 сліпоглухонімих дітей із лабораторії професора І. О. Соколянського. Ніхто не знав, як бути, заняття майже не проводились. Учні працювали в трикотажних майстернях, втягували резинки в солдатську білизну, яка виготовлялась у майстернях за завданням міського комітету партії, а також для поранених червоноармійців, що перебували в шпиталі по вулиці Данилевського. Шпиталь давав замовлення в майстерні, і учні їх виконували. У жовтні 1941 р. шпиталь був евакуйований. На військову службу пішов директор школи П. І. Ніконков. Він зробив усе, щоб евакуювати незрячих сиріт, що залишилися, з міста.

Існує дві версії причин, які завадили евакуювати незрячих дітей. За першою версією М. П. Морозова у своїй роботі пише, що вже був заброньований вагон, відомий час відправлення, але в останню хвилину вагон був переданий хворим дітям з пересильного пункту в школі-інтернаті. Тут діти проходили санітарну обробку, а потім їх вивозили в тил [3, с. 46]. Щодо іншої версії, то тодішній завгосп школи-інтернату А. І. Олін згадує, що коли він прийшов на залізничний вокзал міста, то побачив там розбомблений вагон із табличкою від нього – школа-інтернат №71. Але, як би там не було, із Харкова взагалі ніхто з дітей не був евакуйований [11, Олін А. І. погади. Зошит 1].

Таким чином 35 чол. незрячих і 6 чол. сліпоглухонімих дітей залишилися в школі-інтернаті. За наказом ОБЛВНО у підвалах закладу було залишено великий запас продуктів харчування і багато одягу. Директором школи призначили О. О. Уткіна.

Постать О. О. Уткіна найбільш суперечлива та найменш досліджена науковцями. Не збереглося навіть жодної фотографії цього директора. На спеціальній дошці, яка нині розміщена у приймальні сучасного директора Харківського спеціального загальноосвітнього навчально-виховного комплексу для дітей з вадами зору імені В. Г. Короленка пана О. М. Білоусова, є інформація про кожного з директорів (зазначеного НВК) та їх фото. Про директора О. О. Уткіна навіть не згадується. Тому автор даної статті вважає за потрібне докладніше розповісти про цю загадкову та малодосліджену постать.

Олександр Олексійович Уткін (1896-1944) [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 71], народився на станції Каргальська Сальського округу Північнокавказького краю, росіянин за національністю, безпартійний [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-76]. За соціальним походженням був із сім'ї церковного дяка [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 5]. Мав вищу незакінчену педагогічну освіту. Служив ще в царській армії прапорщиком-хорунжим. Потім служив у білій армії в 1918-1920 рр. під'есаулом. За службу в білій армії у 1920 р. був засуджений на чотири роки ув'язнення [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 5]. 9 березня 1936 р. призначений завідувачем школи дорослих глухонімих, однак 1941 р. дану школу було ліквідовано. 15 лютого 1941 р. О. О. Уткін був прийнятий на роботу науковим співробітником інституту дефектології у Харкові, а вже 30 вересня того ж року звільнений у зв'язку з ліквідацією закладу. Нарешті 4 жовтня 1941 р. був прийнятий до школи-інтернату №71 для сліпих дітей у Харкові, а 17 жовтня призначений відповідним наказом облвно на посаду директора [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 71].

Свою діяльність О. О. Уткін почав з того, що відратував із школи-інтернату дітей, які були місцевими і мешкали в самому Харкові. Також було запропоновано покинути стіни школи-інтернату й учениці А. Чернишенко, оскільки їй було вже 17 років, але вчителі Є. Є. Єгорова і І. В. Слепцов наполягли на тому, щоб дівчинка залишилася [11, Чернишенко А. Спогади. Зошит 3]. Уже 2 вересня 1943 р., даючи свідчення в органах держбезпеки, І. В. Слепцов зазначав, що 10 листопада 1941 р. директор О. О. Уткін на педраді сказав: «Господи! Теперь, когда героическая немецкая армия освободила нас от большевицкого ига, мы должны работать в условиях нового порядка по искоренению большевицкого духа в школе. Советской демократии в школе больше не будет. Всем руковожу я» [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 31, 73-76].

Також викликає зацікавлення наступний випадок, який буде інкриміновано в провину директору. Так, у школі-інтернаті до окупації працював інструктором з трудового навчання дітей інженер Пересветов, дружина якого була за національністю єврейка. Під час окупації вона переховувалася у власному будинку (родина Пересветових мешкала на подвір'ї школи-інтернату в окремому будинку). О. О. Уткін у середині грудня 1941 р. викликав до себе в кабінет Пересветова і наказав разом з дружиною покинути територію школи-інтернату тому, що його дружина єврейської національності. З іншого боку, О. О. Уткін міг би просто донести в комендатуру про перебування єврейки на території школи-інтернату, і її було б знищено, та й себе б на небезпеку не наражав [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 31].

Заступником директора з адміністративно-господарчої роботи був А. І. Олін. Він почав працювати в школі ще до війни, пережив разом із сиротами, незрячими учнями школи-інтернату тяжкі місяці нацистської окупації і після війни продовжував працювати в закладі 10 років. Ще в серпні 1941 р. А. І. Олін домігся в міському комітеті партії дозволу на те, щоб завезти до комори школи-інтернату якомога більше одягу із промтоварних складів Харкова, причому одягу не тільки для учнів, а й такого, який ішов би на обмін у населення на продукти. Весь цей одяг в період окупації обмінювали на продукти харчування, що рятувало учнів від голоду. Незабаром автомашину, яка була в школі-інтернаті, відправили на фронт, А. І. Олін добився дозволу відремонтувати розбиту машину, і знову почали виїжджати в навколишні села, звідки привозили харчі [11, Олін А. І. Спогади. Зошит 1].

Як відомо, нацисти проводили на окупованій території масове знищення людей: євреїв, циган та людей з сильними фізичними вадами, у даному разі сліпоглухонімих дітей [6, с. 16; 8, с. 185-189]. Так, четверо із шести сліпоглухонімих дітей-учнів професора І. О. Соколянського було вивезено зі школи-інтернату нібито в будинок інвалідів, але дійшли чутки, що їх знищили. На території закладу залишилося двоє сліпоглухонімих – О. І. Скороходова та М. І. Сокол. Учні інтернату не залишали ніде цих двох дівчат, допомагали орієнтуватися на місцевості, оберігали від небезпеки, виводили їх на роботу, а також приводили з роботи, адже сліпоглухонімі самі по вулиці, на відміну від незрячих, пересуватися не могли [6, с. 16].

Майже через рік після визволення Харкова, в липні 1944 р., О. І. Скороходова виїде до Москви, де під керівництвом професора І. О. Соколянського закінчить аспірантуру при інституті дефектології АПН СРСР, отримає звання кандидата педагогічних наук, працюватиме там

молодшим науковим співробітником, стане автором ряду цінних робіт із психології сліпоглухонімих [6, с. 16].

Також на пересильному пункті в стінах школи-інтернату залишилося троє дітей єврейської національності: дві дівчинки, Таня і Бася, та один хлопчик (ім'я не вдалося встановити). Їх також не евакуювали з Харкова. Коли німецькі війська вступили до міста, за вказівкою німецького коменданта Харкова директор О. О. Уткін подав списки в міську управу про дітей єврейської національності. У грудні 1941 р. відповідно до вимоги німецької адміністрації директор наказав комірнику Травкіну відвести цих трьох дітей до будинку по вул. Білогірській, де розміщувалася єврейська громада. Дещо пізніше цих дітей, як і всіх людей єврейської національності, буде розстріляно [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 31, 73-76].

Нацистські війська наступали стрімко. Тож чутка про те, що нацистами проводиться масове знищення євреїв, недосягла міста бодай трохи раніше, а ослуhatися наказу окупаційної адміністрації О. О. Уткін ніяк не міг, та й не вважав за потрібне, оскільки вважав, що троє дітей єврейської національності будуть просто мешкати у єврейському гето, а про їх повне знищення пізньої осені 1941 р. мова ще зовсім не йшла.

Приміщення школи-інтернату німці облюбували під комендатуру, нова влада почала наводити «нові порядки». Учні були виселені в праве крило приміщення. Настала осінь, почало різко холодати, а обігріватися було зовсім нічим. Учням видали по два матраци – на одному діти спали, другим укривалися.

Одразу ж після того, як нацисти увійшли до Харкова, у школі-інтернаті з'явилась людина, що назвала себе бургомістром м. Харкова і наказала одягнути, причепурити, усадити за парти дітей. Нібито новий режим турбувався про навчання незрячих дітей. Тепер незрячі будуть навчатися при новій владі. Але насправді вийшло так: приїхали німецькі фотографи, сфотографували незрячих дітей за партами, і на цьому все навчання при «новому» режимі закінчилося. Проте у школу-інтернат почав вчашати німець, який видавав себе за вчителя Берлінської школи для сліпих дітей. У Харківській школі-інтернаті було дуже багато цінних скульптур, необхідних для навчання незрячих та сліпоглухонімих. Частина з них належала лабораторії професора І. О. Соколянського. Було також багато різноманітних муляжів риб, птахів, тварин. Одного дня до школи-інтернату підїхала машина і всі наочні матеріали були вивезені. Усі учні були вражені скоєним, адже для них ці матеріали були дуже необхідні [11, Чернишенко А. Спогади. Зошит 3].

Велику турботу про дітей проявляла Серафима Павлівна (прізвище встановити не вдалося), котра, будучи сестрою-господаркою, постійно стежила за зовнішнім виглядом дітей. Серафима Павлівна активно допомагала завгоспу А. І. Оліну обмінювати в місцевого населення одяг на продукти. Вона перешивала старі речі, ремонтувала їх і готувала їх до обміну. Учні довго ще пам'ятали, як вона проходила по коридору і прискіпливо оглядала кожного учня: чи все в нього гаразд.

М. П. Морозова зазначала, що за роки окупації не вдалося врятувати тільки одну дівчинку – М. Октябрську, у якої загострилися захворювання на туберкульоз, менінгіт. Відправили до лікарні, де вона незабаром померла [3, с. 48]. Хоча в тому ж самому дослідженні М. П. Морозова писала, що, окрім М. Октябрської, 71-ша школа-інтернат втратила трьох дітей-євреїв [3, с. 52] і чотирьох сліпоглухонімих учнів професора І. О. Соколянського [6, с. 16], однак останніх дійсно можна не врахувати, оскільки вони формально не були учнями школи-інтернату. Все ж таки 8 дітей окупацію Харкова не пережили. Дещо згодом німці вирішили, що учениця М. Октябрська померла від тифу, тому вийшов наказ про виселення дітей зі школи-інтернату.

У середині серпня 1942 р. школу-інтернат з вул. Карла Лібкнехта, 55 (нині вул. Сумська) було переселено на вул. Басейну, буд. №3 (нині вул. Петровського). У підвалі цього будинку розміщувалася трикотажна майстерня торговця Морозова. За розпорядженням директора старші хлопці ходили до підвалу торговця і крутили колеса в'язальних машин, оскільки електрики не було, а тут під рукою майже безкоштовна сила рук учнів. Правда головне те, що учні отримували за свою працю їжу і 30 крб. на місяць, хоча пиріжок з квасолею на той час коштував 10 крб. У літературі та джерелах вважається, що О. О. Уткін був винний у тому, що примушував учнів працювати на фабриці. Але якби учні там не працювали, то не ясно що б вони взагалі їли, а в Харкові, як відомо,

під час окупації лютував сильний голод [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 32], [11, Олін А. І. Спогади. Зошит 1; Чернищенко А. Спогади. Зошит 3].

О. О. Уткін, як директор школи-інтернату, приділяв велику увагу вихованню учнів у православній вірі. Так, у середині серпня 1942 р. у зв'язку з переселенням школи сліпих на вул. Басейну (Петровського), буд. №3, з особистої ініціативи директора було проведено релігійний обряд по освяченню нового приміщення школи-інтернату. Для цього було запрошено духовенство з Покровського монастиря, після обряду освячення влаштовано святковий вечір, на якому були присутні німецькі офіцери від комендатури. Після цього обряду директор вів активні розмови про обов'язкове хрещення усіх вихованців школи-інтернату [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 32]. Звісно, нині такі дії директора зовсім не викликають осуду, а от в радянські часи це буде інкриміновано директору О. О. Уткіну в провину за ст. 54-10 ч. 2 К.К. УРСР (агітація і пропаганда, що містять заклик до скинення, підризу й ослаблення Радянської влади у військовий час) [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-76]. Хоча ради об'єктивності дослідження варто згадати наступні декілька випадків, які можуть повністю підпадати під вищезгадану статтю карного кодексу УРСР, а саме: директором О. О. Уткіним в школі-інтернаті проводилося читання учням німецької окупаційної газети «Нова Україна»; гасла і портрети керівників Рейху були розвішені на стінах навчального закладу; у доповідь про Т. Г. Шевченка пропонував включити такі моменти його творчості, де була яскраво виражена антисемітська та антиросійська спрямованість [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-76].

На особливе переосмислення дій директора О. О. Уткіна заслуговує ще ряд моментів із життя школи-інтернату часів окупації Харкова, а саме: ще до переїзду на вул. Басейну (Петровського), у травні 1942 р. за розпорядженням директора вся радянська і марксистська література з бібліотеки школи-інтернату була знищена [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-79]. А також: у школі-інтернаті залишалося два учні-комсомольці – А. Чернищенко і І. Запорожченко, які з приходом німців сховали свої комсомольські білети. Директор на своїх учнів звісно не доніс німецькій адміністрації, але тривогу викликав учень І. Запорожченко, який за своєю вдачею був прямий, ідеологічно-принциповий, чесний. І. Запорожченко часто виражав протест проти встановленого порядку, особливо проти щоденного читання газети «Нова Україна». О. О. Уткін вирішив позбавитися І. Запорожченка. На цей час А. І. Олін і М. М. Привкін готувалися у черговий рейс по Харківській області для обміну речей на продукти. О. О. Уткін наказав їм взяти І. Запорожченка з собою і вивезти з інтернату. А. І. Олін довів хлопчика до села Копитово Полтавської області, де жили родичі Іллі, і залишив його там.

Незважаючи на небезпеку, всі радянські свята учні школи-інтернату святкували. До свята Жовтня було видано по прянику кожному вихованцю. Для дітей це було велике чудо. А в новорічне свято старші учні влаштували для молодших безпрограшну лотерею. За витягненими білетами одним діставався шматочок хліба, макухи, жменя насіння, іншим – шматочок сахарину, варена картоплина. Це дорослі відривали від себе частину продуктів, щоб принести дітям радість [11, Горський В. Спогади. Зошит 4].

Вчителька Є. Є. Єгорова, ще до вступу німецьких військ до Харкова, залишалася з дітьми на ніч. А наліт німецької авіації на Харків за звичай відбувався вночі. Тому на плечі цієї жінки лягав увесь тягар рятування незрячих дітей від бомбардувань. Уже після вступу німецьких військ у комендатурі дізналися, що Є. Є. Єгорова чудово володіє німецькою мовою. Їй було запропоновано місце перекладача, але вона відмовилася, мотивуючи тим, що дуже погано відчувається.

Особливо всім запам'ятався один випадок. У березні 1943 р. вона рятувала всіх учнів. Коли в місті йшли тяжкі бої, ті вчителі і вихователі, що залишилися, ховали учнів у підвалі по вулиці Басейній (Петровського), 3. Вночі на подвір'ї з'явилися німці, вони хотіли закидати гранатами підвальне приміщення будинку, де знаходилися учні. Є. Є. Єгорова німецькою мовою вигукнула, що в підвалі знаходяться незрячі діти. Німці не повірили і почали вимагати показати дітей, а самі у підвал спускатися не наважилися. Тоді Є. Є. Єгорова піднялася наверх разом з хлопчиком, у якого була яскраво виражена сліпота, і показала його німцям. Гітлерівці при світлі електричного ліхтарика оглянули їх, заглянули хлопчику в очі, а потім повернулися і пішли з двору. Так були

врятовані всі діти, які знаходилися в підвалі будинку. А після визволення Харкова Є. Є. Єгорова тяжко захворіла на тиф, потім після одужання виїхала до Ленінграда [11, Єгорова Є. Є. Спогади. Зошит 5].

Духовий оркестр під керівництвом І. В. Слепцова під час нацистської окупації вивчав народні танці, старовинні вальси, марші. Діти мріяли про те, як будуть грати для радянських військ-визволителів, і що такий час настане і їх музику почують ті солдати, що вступають у місто [11, Слепцов І. В. Спогади. Зошит 2].

Як відомо, довгождане визволення від німецької окупації прийшло 23 серпня 1943 р. Того ранку на вулиці раптом стало тихо, Є. Є. Єгорова вийшла подивитися, що сталося? А по вулиці Карла Лібкнехта (Сумській) йшли колони військ та автомашин, тож вона одразу поспішила до школи-інтернату повідомити радісну звістку. Колектив школи переселився в своє приміщення по вул. Карла Лібкнехта (Сумській), 55. Але споруда була дуже поруйнована, особливо ліве крило. Авіабомба пройшла через горище, третій і другий поверхи і розірвалася в їдальні. Постраждала й актова зала. Одразу ж почали ремонтувати приміщення. А. І. Олін і М. М. Привкін збирали цеглини, шматки скла, у зруйнованих будинках знаходили дошки, фанеру і все це везли до школи-інтернату.

Одразу ж в газеті було дане оголошення про те, що Харківська неповно-середня школа-інтернат №71 для сліпих дітей імені В. Г. Короленка оголошує прийом учнів. М. П. Морозова зазначала, що у вересні 1943 р. тут уже було 20 учнів, однак не зрозуміло, що це за цифра, адже із 41 чол. учнів, що залишилися у Харкові, окупацію пережило 33 чол., а що має на увазі М. П. Морозова не зовсім зрозуміло. Скоріше за все, до вже наявної кількості учнів сиріт, які пережили окупацію додалося ще 20 нових дітей, яких було тільки прийнято до школи-інтернату. Також можливо, що після визволення Харкова деякі учні подорослішавши залишили школу-інтернат і пішли працювати на виробництво. Формувати класи почали з першого вересня, а закінчили цю роботу тільки в кінці 1943 р. Усього на грудень 1943 р. в школі-інтернаті було вже близько 40 учнів (знову не зовсім зрозуміло, що М. П. Морозова має на увазі, очевидно це кількість нових дітей, які прийшли до школи-інтернату за період від 1 вересня до грудня 1943 р.). Класів було 5, тобто 1-5 класи [3, с. 65].

Із кінця серпня до початку вересня 1943 р. директором школи-інтернату залишався О. О. Уткін, але 15.09.1943 р. він був арештований [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 2-3].

Його було притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 54-1»А» К. К. УРСР (дії, вчинені на шкоду військової міцності СРСР – перехід на сторону ворога) і за ст. 54-10 ч. 2 К.К. УРСР (агітація і пропаганда, що містять заклик до скинення, підриву й ослаблення радянської влади у військовий час) [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-76].

Слідство тривало з 11 вересня по 13 жовтня 1943 р. Потім, вироком військового трибуналу військ НКВС Харківської області 17 грудня 1943 р. за ст. 54-1»А» та 54-10 ч. 2 К.К. УРСР, за сукупністю даних злочинів, із санкцією ч. 2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. засуджений до 15 років каторжних робіт з поразкою в правах на 5 років. Наступного року відповідно до висновку військової колегії Верховного суду СРСР від 19 травня 1944 р. вирок військового трибуналу військ НКВС Харківської області в справі О. О. Уткіна було змінено (виключено ч. 2 із Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р., у зв'язку з чим міру покарання йому, у вигляді 15 років каторжних робіт, було змінено на 10 років позбавлення волі [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 73-76]. Хоча тут варто зазначити, що директору це вже не дуже допомогло. 29 жовтня 1944 р. О. О. Уткін помер у лікарні в'язниці [9, ф. Кримінальних справ «Основний», спр. 18284, арк. 70].

У жовтні 1943 р. директором був призначений випускник школи-інтернату Т. А. Неженець. Почали повертатися старі вчителі [7, с. 151]. У класах було холодно, пальці в дітей замерзали, а це ж означало повну неможливість читання та писання незрячих, адже пальці стають погано чутливими. Не вистачало і теплої одягу, погано було з харчуванням, хоча діти отримували в день 500 грам хліба (200 на сніданок, 200 на обід, 100 на вечерю). Двічі на добу давали гарячий суп [11, Олін А. І. Спогади. Зошит 1].

Т. А. Неженець домігся, щоб хоча б у кімнатах встановили буржуйки (пічки), і наприкінці грудня 1943 р. такі буржуйки були встановлені в малому спортзалі. Не вистачало паперу, мало

було книг, бо брайлівська бібліотека постраждала під час окупації, не було грифелів, але діти старалися, долаючи голод, холод і нестатки.

Заняття проводилися у спальних кімнатах. У кімнаті хлопців займався 5-й клас, а у кімнаті дівчат – 4-й клас. Таким був перший післяокупаційний навчальний рік.

У травні 1944 р. директором школи призначили Т. А. Галченка. Це надзвичайна людина: принциповий, чесний, прямий, вибагливий до себе і навколишніх. Він любив свою справу і дітей, був педагогом з великої літери. Т. А. Галченко працював директором школи до весни 1962 р. Це перший директор, який значну увагу приділяв дитячому самоуправлінню. При ньому активно та цілеспрямовано працював НавчКом. Як вважалося, це сприяло підвищенню ефективності навчання та дисципліни учнів. Дуже уважним і турботливим був Т. А. Галченко до молодих кадрів: постійно навчав, допомагав у роботі. Вимагав від співробітників школи-інтернату постійного підвищення педагогічного та методичного рівня. Т. А. Галченко домогся виділення коштів на ремонт школи-інтернату й придбання шкільного обладнання, адже окупантами було вивезено майже всі наочні посібники [11, Слепцов І. В. Спогади. Зошит 2].

Одержавши кошти на ремонт школи-інтернату, Т. А. Галченко взявся разом із колективом школи за ремонт. Вікна були зашклені, утеплено всі приміщення, завезено меблі. Аж раптом вийшло шокуюче рішенням РНК УРСР від 19 травня 1944 р. про передачу приміщення школи-інтернату по вул. Карла Лібкнехта (Сумській), № 55 УВПС (Управлінню військово-повітряних сил) ХВО, а школу-інтернат перевести до приміщення колишнього монастиря в місто Охтирку [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 3].

Адміністрацією школи-інтернату було подано протест у Верховну прокуратуру СРСР. Раднарком 1 вересня 1944 р. переглянув питання й ухвалив приміщення залишити за школою-інтернатом, а міськраду Харкова зобов'язав надати УВПС інше приміщення [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 3].

Незважаючи на це, за прямим розпорядженням заступника наркома освіти УРСР Філіпова приміщення 71-ї школи-інтернату було передано УВПС. Це відбувалося всупереч постанові РНК СРСР від 5 березня 1944 р., яка категорично забороняла використання шкільних приміщень не за призначенням. Боротьба за приміщення тривала півроку.

Нез'ясованість стану з приміщенням, де мала перебувати школа-інтернат, не дала можливості розгорнути підготовку до зими. Не було завезено потрібної кількості палива і харчів [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 3].

Клопотання, невпинні умовляння та прохання в обком, об'єднано нічого не дали. Наказ Філіпова треба було виконувати, тому Т. А. Галченко разом з І. В. Слепцовим поїхали до Києва, але по дорозі заїхали до Охтирки оглянути приміщення монастиря. Після відвідання Охтирки настрої в обох був пригнічений: приміщення було за містом, непридатне для інтернату. Т. А. Галченко домогся прийому в секретаря КП(б)У Кальченка й аргументував, чому незрячі діти мають залишитися в місті Харкові. Із Києва Т. А. Галченко та І. В. Слепцов повертаються з рішенням підібрати будь-який будинок у місті, який підійде, та обладнати його під школу-інтернат для незрячих дітей.

Таке приміщення було знайдено на вул. Свердлова (Полтавський шлях), №115. Технічний стан цього приміщення був жахливий, до зими 1944-1945 рр. воно не було підготовлено: без вікон, без дверей, без опалення, без води, вузькі темні коридори, круглі сходи і безліч закутків, але як би там не було, у кінці листопада 1944 р. заклад переїхав на вул. Свердлова (Полтавський шлях), № 115. Це приміщення 71-ша школа-інтернат займатиме до 1953 р., потім повернеться на вул. Карла Лібкнехта (Сумську), №55.

Знову з початку було розпочато всі ремонтні роботи. Забивали вікна, ремонтували, для початку, хоч декілька кімнат, щоб обладнати їх під класи та спальні кімнати, навішували двері. Приміщення до зими 1944-1945 рр. не було підготовлене: центральне опалення зруйноване, внутрішніх димоходів не було, залізні печі, які було встановлено – труби виводили у вікна, а дим залишався в середині, що унеможливило перебування в кімнатах. Протягом зими 3-4 рази доводилось білити класи та спальні. Палива не вистачало, особливо дров. Це примусило

адміністрацію школи-інтернату зменшити площу, – деякий час навчання проводили в спальнях [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 3].

У січні 1945 р. було відбудовано центральне опалення, але через відсутність других рам у вікнах кілька батарей розморозило. У новому приміщенні харчового блоку не було. Льох не був утеплений. Усі ці роботи проводили в умовах холоду й обмежених коштів, відсутності потрібних матеріалів і робочої сили. Палива було завезено: дров – 93 складометри; вугілля – 74 тонн; заготовлено: картоплі – 16,5 тонн; капусти – 12 тонн; огірків засолено 2 тонн. Централізоване постачання продуктами проходило нормально за встановленими нормами, за винятком круп та макаронних виробів. Не зважаючи на складні умови, кухня і їдальня працювали безперебійно [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 4].

Через брак палива і недостатність ліжок в інтернаті діти спали на зсунутих докупи ліжках. Не було ковдр, простирадл, наволочок, рушників. Незважаючи на скупченість і нестачу ліжок епідемічних захворювань вдалося уникнути.

Багато меблів було пошкоджено під час переїзду, а через те, що ті були старі, відремонтувати їх було досить складно, але все ж таки протягом року всі шкільні меблі відремонтували. Додатково було виготовлено 15 стільців для зали і 35 стільців для класів [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 4].

Електричне освітлення в школі-інтернаті взимку 1944-1945 рр. подавалося зі значними перебоями. Також великі труднощі школа-інтернат мала з постачанням води. Вода в водогін подавалася лише вночі на три години, а часто зовсім не подавалася протягом тижня – двох. Тоді воду доводилося возити за 6 кілометрів – з Нової Баварії.

Діти білизною були забезпечені в 2,5 зміни. Пальта були хоч і старі, але у всіх дітей, також мали діти й взуття. Залучити батьківський одяг і взуття для учнів було важко, адже більшість з них – діти фронтовиків і мало забезпечені [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 4].

Підсобного сільського господарства в школі-інтернаті не було. Ще в грудні 1944 р. було подано заявку до виконкому міської ради і райради, що містила прохання зважити на специфічні особливості школи-інтернату для сліпих і відвести ділянку 3-4 га в межах міста. Школі-інтернату це було обіцяно, але відвели ділянку на відстані 40 км від міста. Адміністрація від неї відмовилась [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 5].

При школі-інтернаті була садиба площею півгектара, на якій посадили город та завели господарство [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 5].

Навчальна база школи-інтернату у 1944-1945 навчальному році була такою: у школі-інтернаті був кабінет наочних приладів для незрячих з географії, ботаніки, зоології, геометрії, анатомії людини, мінералогії. Всі ці посібники вдалося зберегти протягом часу тимчасової німецької окупації. Кабінети треба було поновлювати приладдям для рельєфного малювання з геометрії, посібниками з фізики для VII та VIII класів. Частина наявного приладдя потрібно було відремонтувати.

Підручників, географічних карт, паперу, дощок Брайля школа-інтернат не отримувала ні в 1943-1944, ні в 1944-1945 навчальних роках. Багато рельєфних підручників з часом стали малопридатними для користування. На наступний 1945-1946 навчальний рік ставала вже особливо гострою потреба у підручниках [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 5]. Мало було і географічних карт, а деяких і зовсім не було [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 6].

Спеціалізована бібліотека школи-інтернату мала книги, надруковані рельєфним шрифтом Брайля, розміщувалася вона у спеціальному приміщенні та утримувала власного працівника. Тут налічувалося до 6000 книжок, з них художньої літератури – 119 назв, підручників – 85 назв. Бібліотеку потрібно було поповнювати книжками художньої літератури, особливо для дітей молодшого і середнього шкільного віку, а також підручниками [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 6].

Предмети, які викладалися у повоєнні роки у 71-й школі-інтернаті, були такими: українська мова письмова, українська мова усна, українська література, арифметика, російська мова письмова, російська мова усна, російська література, алгебра, геометрія, фізика, природознавство, географія, історія, фізкультура й трудове виховання. Тут варто зазначити, що з часом зміни у цьому переліку предметів будуть зовсім незначними [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 32].

У 1944-1945 навчальному році в школі-інтернаті працювали: 9 вчителів, з них 5 мали вищу

педагогічну освіту і спеціальну дефектологічну та стаж роботи в даній школі-інтернат понад 20 років; троє мали середню педагогічну освіту й педагогічний стаж понад 10 років, одна – закінчила спеціальні курси для тифлопедагогів і працювала в школі-інтернаті вже 4-й рік. Також у зазначеному навчальному році в школі-інтернаті працювали: 6 вихователів, 1 керівник гуртка баяністів та 1 керівник духового оркестру [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 7]. У школі-інтернаті навчалось і виховувалося 85 учнів, з них хлопців – 55, дівчат – 30 [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 9]. На початку вказаного навчального року було організовано такі гуртки: баяністів, хоровий, духового оркестру, роялю, драмгурток. Роботу гуртків було розпочато з першого дня навчального року [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 19].

Суспільно-корисна і культурно-масова робота школи-інтернату в повоєнний період проводилася відповідно до фізичних можливостей учнів. За 1944-1945 навчальний рік гуртки художньої самодіяльності демонстрували свою роботу, крім виступів на учнівських вечорах самодіяльності, в шпиталях для поранених бійців і офіцерів. Вихованці виступили в 6-ти шпиталях м. Харкова, в яких було дано 16 концертів, 10 індивідуальних виступів з сольними номерами співаків і баяністів. Концерти проходили дуже жваво і викликали захоплення і задоволення слухачів. За висновком журі Харківського обласного радіокомітету художня самодіяльність 71-ї школи-інтернату визначалася як одна з кращих у місті [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 20].

Ще взимку 1943-1944 навчального року, коли охочих учитися грати на баяні стало дуже багато, до школи-інтернату запросили керівника гуртка баяністів. Вів цей гурток до літа 1944 р. П. Ф. Солянкін. До баяну потяглися й ті діти, які втратили зір під час війни. До гуртка записалося багато дітей. Вони не шкодували ні часу, ні сил. З листопада 1944 р. гуртком баяністів керував Г. І. Сгупов, який викладав у музичному технікумі. Він організував ансамбль баяністів. Теорію та нотну грамоту діти вивчали самостійно. Багато допомагав їм І. В. Слепцов. Він же викладав учням складний музичний предмет сольфеджіо [3, с. 70].

Вихователі ретельно слідкували за якісним проведенням ранкового туалету: охайне одягання, прибирання ліжок, умивання. Вимагалось ретельне миття рук, шиї, миття рук перед їжею.

Вихователі також стежили за своєчасним і ретельним прибиранням приміщення. Миття підлоги в класах робили учні по черзі, теж саме і в спальнях. Кожні 10 днів проводилося купання дітей і зміна верхньої і нижньої білизни. Раз на місяць діти стриглися. Також проводилося генеральне прибирання всього приміщення школи-інтернату. Матраци і ковдри виносилися на подвір'я і витрушувалися, ліжка витиралися гасом. Двічі на зиму верхній одяг і ковдри пропускали через дезкамеру [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 21].

Усі наведені заходи запобігали епідемічним захворюванням, завошивленості і місцевим хворобам, незважаючи на те, що температура в приміщеннях була досить низькою. Подвір'я школи-інтернату прибиралося щоденно і завжди мало належний вигляд.

Оздоровча робота влітку починалася з 1 липня. У цей період, крім підсиленого харчування, передбачалися ще й виїзди за місто [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 21].

У повоєнний час більшість учнів школи-інтернату були з інших областей: Ворошиловградської (Луганської), Сумської, Полтавської, Курської, з віддалених районів Харківської області. У період перебування дитини у школі-інтернаті вихователі та навіть учителі щомісяця листувалися з батьками, сповіщуючи їх про навчання і стан здоров'я їхньої дитини [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 23].

Ремісничче навчання і трудове виховання учнів у 71-й школі-інтернат почало відновлюватися відразу ж після визволення Харкова. Протягом літа 1944 р. заклад в умовах воєнного часу доклав багато зусиль до відбудови й поновлення навчально-виробничих майстерень. Було відремонтовано приміщення майстерень, устаткування, змонтовано, проведено силову електроенергію (по трикотажному і швейному цеху). Було розпочато встановлення обладнання у штампувальному цеху. На відбудовні роботи школа-інтернат витратила 75 тис. крб. з прибутків від власної майстерні.

Переїзд закладу на вул. Свердлова (Полтавський шлях), №115 звів нанівець всю цю роботу [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 26].

За відсутності площ у новому приміщенні, а також через брак коштів відновити роботи

шкільних майстерень було дуже важко. Незважаючи на всі труднощі, школа-інтернат з лютого 1945 р. почала роботу по відновленню навчально-виробничих майстерень. Насамперед взяли до організації виробничої майстерні. До 1 червня 1945 р. підготували приміщення, підвели силову електроенергію з внутрішньою проводкою заново, для штампування шнурків зробили два столи на 5 метрів для одноразової роботи 20-х учнів, встановили для них станки, штампувальний агрегат на 7 швейних і 4 оверлочних машин [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 26]. Також було встановлено 3 машини для плетіння і шпульмашину для виготовлення тасьми для шнурків і трикотажних виробів. Все це було механізовано, і монтаж цього устаткування було закінчено до літа 1945 р., продовжувалися лише підготовчі роботи до відбудови штампувальної майстерні. Гальмувала цю роботу лише відсутність коштів. З викладеного вище можна бачити, що вже у повоєнний період сфера робіт, які виконували незрячі учні, була дуже широкою [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 27].

Влітку 1945 р. швейна майстерня школи-інтернат уже почала працювати. Від Головбудснабу було взято замовлення на 200 тис. крб. Прибуток від цього замовлення мав надати змогу прискорити відбудову майстерень. Адміністрація школи-інтернату вважала, що у 1945-1946 навчальний рік можна буде увійти зі шнуровочною і штампувальною майстернями зі 100-відсотковим охопленням учнів ремісничим навчанням [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 27].

Трудове виховання учнів школи-інтернату у повоєнний період також зазнало значного розвитку. Для прикладу варто навести той обсяг робіт, який мали виконувати учні школи-інтернату у досліджуваній період: чергування в кухні і їдальні з повним обсягом роботи; учні мали носити воду, пиляти і колоти дрова і виконувати ряд інших робіт; частина учнів, які трохи бачили, використовувались у роботі на пришкільній ділянці: копали, пололи, поливали [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 27]. Відповідно до вимоги часу значну частину виховної роботи учнів 71-ї школи-інтернату займала комсомольська і піонерська робота. Комсомольська організація школи-інтернату повоєнного часу налічувала 7 учнів, з них хлопців – 3, дівчат – 4. Секретарем організації була учителька Найдено. Кожні 10 днів проводився короткий огляд міжнародних подій та внутрішніх подій СРСР. Щоденно читали особливо героїчні епізоди з радянських газет та журналів [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 14].

Також жваво проводилася і піонерська робота. Влаштовувалися бесіди, читання газет, організовувалися прогулянки парками міста. На зборах піонерського загону обговорювався нещодавно прочитаний матеріал. Особливо значну роботу провела комсомольська і піонерська організація в справі зміцнення дисципліни в школі-інтернаті, впровадження учнівських правил. Піонерів влітку 1945 р. у школі-інтернаті налічувалося 16 чол. [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 14].

У 1944-1945 навчальному році у школі-інтернаті вже були наявні учні-переростки. Це ще один наслідок війни. Такі учні навчалися у 3-4 класах, а рік народження – 1924, тобто учням було по 20 років. Звісно, це значно ускладнювало роботу з виховання малолітніх дітей. Такі учні у власній поведінці, звісно, виявляли риси дорослих людей. Серед переростків були і талановиті учні, але якщо б надати їм можливість закінчити подібну неповну середню школу-інтернат, то їм було б вже близько 25-ти років. Адміністрація школи-інтернату вважала, що переростків слід вилучити із школи-інтернату, створивши для них відповідні класи з інтернатами окремо від досліджуваного навчального закладу, який було орієнтовано на навчання та виховання перш за все дітей, а не дорослих людей [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 28].

Стосовно дітей-переростків, варто згадати 6-й клас, який у той час був найстарший в школі-інтернаті, адже в основному саме в цьому класі були ці учні. Старші учні школи-інтернату всіляко намагалися допомагати адміністрації школи-інтернату, обслуговуючому персоналу налагодити побутові умови, опікувалися молодшими дітьми-учнями. Багато з них із великими труднощами оволодівали новою грамотою, учились грати на баяні. Майже половина учнів повоєнних випусків закінчувала музичні училища [10, ф. Р-4695, оп. 1, спр. 178, арк. 3].

Таким чином, напередодні Другої світової війни внутрішнє життя 71-ї школи-інтернату було цікавим та багатограним. Окрім навчання, учні мали змогу відвідувати велику кількість гуртків. Майстерні школи-інтернату виробляли досить широкий спектр різних трикотажних виробів.

У результаті дослідження причин, які завадили евакуювати учнів до тилу, можна зробити висновок, що перепони були цілком об'єктивними, а припущення, які можна зараз часто почути, про те, що незрячих дітей було кинуте напризволяще, є необґрунтованими.

Аналізуючи роботу О. О. Уткіна на посаді директора досліджуваної школи-інтернату, можемо зробити висновок, що однозначно засуджувати його ніяк не можна, багато його вчинків зараз навіть не були б злочином, наприклад, освячення приміщення школи-інтернату влітку 1942 р., а ті вчинки, які мали сумні наслідки – відсилення трьох дітей єврейської національності до єврейської громади – у дослідженні було докладно розглянуто та пояснено. Хоча тут варто зазначити, що у статті антирадянська пропаганда О. О. Уткіна теж не виправдовується.

Залишається не до кінця зрозумілою історія з чотирма відведеними сліпоглухоніми дітьми, учнями професора І. О. Соколянського, буцімто до будинку інвалідів, де їх, скоріше за все, буде знищено. Дивно, що і це не було інкриміновано директору О. О. Уткіну у провину. Про цей випадок дуже фрагментарно згадувала не тільки М. П. Морозова, а й О. І. Скороходова, тому можна вважати, що щось подібне відбулося на початку періоду окупації Харкова, але директор був до цього непричетний, бо цей випадок йому б обов'язково пригадали на слідстві органами НКДБ.

Також у статті було досліджено роботу школи-інтернату в період окупації та перші післяокупаційні роки, зокрема такі аспекти: повсякдення учнів, навчання та виховання, позакласна робота, матеріально-технічна база школи-інтернату. Дослідження цих аспектів показало, що повсякденність, навчання, виховання та позакласна робота порівняно з довоєнним періодом ніяких змін не зазнали, а от матеріально технічна база школи-інтернату дуже постраждала за часів окупації та при переїзді школи-інтернату у 1944 р. з вул. Карла Лібкнехта (Сумської), № 55 на вул. Свердлова (Полтавський шлях), № 115.

Підводячи підсумок даного наукового дослідження, вважаємо за доцільне згадати, що ці страшні воєнні роки учні 71-ї школи-інтернату пережили майже без втрат, у цьому була безумовно заслуга персоналу школи-інтернату. Незважаючи на окупацію та повоєнні труднощі, учні продовжували навчатися, працювати та сподіватися і на швидке звільнення Харкова від окупантів, і на швидку відбудову власної школи-інтернату. Залишається лише сподіватися, що незрячим дітям ХХІ століття не доведеться пережити подібне.

Література

1. Вохмянин В. К. Харьков. 1941-й. Ч. 1: У края грозы. (Издание второе) / В. К. Вахнянин, А. И. Подопривога. – Х., 2008. – 100 с. – (Харьков в войне).
2. Вохмянин В. К. Харьков. 1941-й. Ч. 2: Город в огне / В. К. Вахнянин, А. И. Подопривога. – Х., 2009. – 148 с., ил. – (Харьков в войне).
3. Морозова М. П. История Харьковской средней школы-интерната для слепых детей им. В. Г. Короленко / М. П. Морозова. – Черновцы: Б. и. 1998. – 144 с.
4. Мощанский И. Б. Сражение под Харьковом. Кровавая катастрофа. 12-28 мая 1942 года / И. Б. Мощанский. – М.: Вече, 2009. – 144 с. – (Наземные операции).
5. Скоробогатов А. В. Харків у часи німецької окупації (1941-1943) / А. В. Скоробогатов. – Х. : Прапор, 2004. – 368 с.
6. Скороходова О. И. Как я воспринимаю и представляю окружающий мир. (Издание второе) / О. И. Скороходова. – М. : Академия педагогических наук РСФСР, 1956. – 375 с.
7. Устименко О. М. Історія Харківської обласної спеціальної гімназії-інтернату імені В. Г. Короленка в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) / О. М. Устименко // Харків – багатонаціональний: Збірник наукових праць. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – С. 146-152.
8. Харків — моя мала батьківщина / [За заг. ред. академіка АПН І. Ф. Прокопенка]. – Х. : «ОВС», 2003. – 543 с.
9. Архів Служби Безпеки України. – Ф. кримінальних справ «Основний». – Спр. №18284. У відношенні Уткіна Олександра Олексійовича. 1943 р. – 82 Арк.
10. Державний архів Харківської області.
11. Музей Харківського спеціального загальноосвітнього навчально-виховного комплексу для дітей з вадами зору ім. В. Г. Короленка.